

มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญา¹

ไกรวุฒิ กันทะสิงห์²

จากการศึกษาเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญา จากการศึกษาทำให้ทราบว่ากฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์ในคดีอาญาของประเทศไทยยังไม่เคยปรากฏมาก่อน จนกระทั่งมีการแก้ไขวิธีการยื่นอุทธรณ์ ในปี พ.ศ. 2559 ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 32) พ.ศ. 2559 ซึ่งก่อนที่จะมีการแก้ไขวิธีการยื่นอุทธรณ์โดยกำหนดให้จำเลยต้องแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานี้ มีการบัญญัติกฎหมายเฉพาะใหม่จำนวน 2 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีล้มมนุษย์ พ.ศ. 2559 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559

ทำให้ตั้งแต่วันที่ 12 ธันวาคม 2559 เป็นต้นมา หลักเกณฑ์การอุทธรณ์ในคดีอาญาทุก ๆ คดีสำหรับจำเลย จึงต้องแยกพิจารณาเป็น 3 กรณี คือ กรณีแรกหากคำพิพากษาไม่มีโทษจำคุก หรือจำเลยได้รับการรอกการลงโทษจำคุก หรือรับโทษจำคุกตามคำพิพากษาคืบแล้ว การยื่นอุทธรณ์จำเลยจะมายื่นด้วยตนเองหรือมอบให้ทนายความมายื่นอุทธรณ์แทนก็ได้ โดยที่จำเลยไม่ต้องมาแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์ กรณีต่อมาหากตามคำพิพากษาจำเลยต้องรับโทษจำคุกหรือโทษสถานหนักกว่านั้นและไม่ได้ถูกคุมขัง จำเลยจะยื่นอุทธรณ์ได้ต่อเมื่อแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์ มิฉะนั้นให้ศาลมีคำสั่งไม่รับอุทธรณ์ ทั้งนี้ ประธานศาลฎีกาอาจออกข้อบังคับกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการแสดงตนของจำเลยก็ได้ ข้อบังคับนั้น เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้ และกรณีสุดท้าย กรณีจำเลยต้องขังหรือต้องจำคุกอยู่ในเรือนจำการอุทธรณ์ ให้ปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 199 คือยื่นอุทธรณ์ต่อพ่

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญา โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาชื่อ รองศาสตราจารย์จรูญ เล็งวิทย์ และคณะกรรมการสอบคือ รองศาสตราจารย์สุพร วงศ์ทองสรรค์ และรองศาสตราจารย์ประเทือง ธนนิผล

²นักศึกษานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ (ส่วนภูมิภาค) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

การกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์ เป็นการกำหนดเงื่อนไขที่นอกเหนือไปจากหลักที่ให้สิทธิแก่จำเลยที่จะได้รับการทบทวนคำพิพากษาโดยศาลสูง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่จำเลยที่ถูกศาลชั้นต้นพิพากษาลงโทษมาแล้วชั้นหนึ่ง และการที่กฎหมายกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์นั้น ก็เพื่อต้องการที่จะทราบว่าจำเลยยังมีตัวตนอยู่หรือไม่เท่านั้น แต่ไม่ได้หมายความว่าหากจำเลยไม่มาแสดงตนหรือหลบหนี จะถือว่าจำเลยสละสิทธิในการที่จะได้รับการทบทวนคำพิพากษาที่ตัดสินลงโทษตน

ระบบกฎหมายของนานาประเทศให้ความสำคัญกับสิทธิของจำเลยเพราะจำเลยคือฝ่ายที่ได้รับผลร้ายจากการดำเนินคดีอาญา การคุ้มครองสิทธิโดยเปิดโอกาสให้จำเลยได้โต้แย้งคำวินิจฉัยอันส่งผลร้ายแก่ตนนั้น จึงเป็นสิ่งอันควรต้องมีในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยจำเลยอาจอุทธรณ์เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของตนเอง หรืออาจอุทธรณ์เพื่อให้ศาลสูงลดหย่อนโทษให้เบาลงหรือให้ยกฟ้อง

จากการศึกษาทำให้ทราบว่ามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญาจึงไม่อาจใช้บังคับได้ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาการละเมิดสิทธิพื้นฐานของพลเมืองโดยมีประเด็นปัญหาซึ่งสามารถสรุปได้ ดังต่อไปนี้

ปัญหาเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิในการอุทธรณ์คดีอาญาโดยให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 198 วรรคสามและวรรคสี่ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 มาตรา 40 และ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559 มาตรา 39 เนื่องจากเมื่อมีการบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการให้มีการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์ หลักเกณฑ์การอุทธรณ์ในคดีอาญาจึงถูกแยกเป็น 3 กรณี คือ กรณีแรกคำพิพากษาไม่มีโทษจำคุกหรือจำเลยได้รับการรอลงโทษจำคุกหรือรับโทษจำคุกตามคำพิพากษารบถ้วนแล้ว จำเลยจะมายื่นด้วยตนเองหรือมอบให้ทนายความมายื่นอุทธรณ์แทนก็ได้ โดยที่จำเลยไม่ต้องมาแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์ กรณีต่อมาตามคำพิพากษาจำเลยต้องรับโทษจำคุกหรือโทษสถานหนักที่กว่านั้นและไม่ได้ถูกคุมขัง จำเลยจะยื่นอุทธรณ์ได้ต่อเมื่อแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์ มิฉะนั้นให้ศาลมีคำสั่งไม่รับอุทธรณ์ ทั้งนี้ ประธานศาลฎีกาอาจออกข้อบังคับกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการแสดงตนของจำเลยก็ได้ กรณีสุดท้าย กรณีจำเลยต้องขังหรือต้องจำคุกอยู่ในเรือนจำ การอุทธรณ์ให้ยื่นอุทธรณ์ต่อพัสดิ เมื่อพิจารณากฎหมายทั้งสามฉบับแล้ว การบัญญัติเรื่องการปรากฏตัวของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญา จึงมีปัญหาในเรื่องข้อจำกัดเกี่ยวกับเงื่อนไขแห่งความไม่เสมอภาค อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ประชาชนพึงได้รับจากรัฐ

ปัญหาประการที่สอง คือ ปัญหาเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญากับสิทธิที่จะได้รับการทบทวนคำพิพากษา โดยสิทธิในกระบวนการยุติธรรมของจำเลยมีอยู่เสมอ

ตลอดเวลาที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะหลบหนี หรือมีตัวตนอยู่เพื่อต่อสู้คดี และจำเลยเมื่อไม่ถูกคุมขังก็มีสิทธิเสรีภาพที่จะเดินทางไปไหน หรืออยู่อาศัย ณ ที่ใดก็ได้ กฎหมายจะจำกัดสิทธิ เสรีภาพใด ๆ ไม่ได้ อีกทั้งเมื่อจำเลยต้องรับโทษจำคุกหรือโทษสถานหนักกว่านั้นตามคำพิพากษาศาลชั้นต้น แต่จำเลยไม่ได้ถูกคุมขัง การจะนำตัวจำเลยมาลงโทษนั้น ย่อมเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐทำหน้าที่จับกุมตัวจำเลยมาลงโทษให้ได้ แต่มีใช้บังคับและใช้วิธีจำกัดสิทธิเสรีภาพของจำเลยโดยการที่ต้องมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์ ดังนั้น การกำหนดให้จำเลยต้องมาแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญา จึงมีปัญหาในเรื่องการขัดต่อหลักสิทธิที่จะได้รับการทบทวนคำพิพากษา

ปัญหาประการที่สาม คือ ปัญหาเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญากับสัดส่วนที่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของจำเลย โดยมาตรการในการทำให้ศาลสามารถตรวจสอบได้ว่าจำเลยยังมีตัวตนอยู่หรือไม่นั้น มีอยู่ด้วยกันหลายประการ หากการยื่นอุทธรณ์ของจำเลยในคดีอาญาโดยไม่แสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลจะได้สัดส่วนกับการที่ศาลไม่รับอุทธรณ์ อันเป็นการตัดสิทธิจำเลยที่จะได้รับการทบทวนคำพิพากษาศาลชั้นต้น จึงมีปัญหาในเรื่องผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่ค่อนข้างร้ายแรง ไม่ชอบธรรม ไม่เหมาะสม และเกินสมควรแก่กรณีแห่งความจำเป็น

ปัญหาประการที่สี่ คือ ปัญหาเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญากับการใช้วิธีการรูปแบบอื่น โดยพิจารณาจากการเพิ่มเงื่อนไขในการยื่นอุทธรณ์ คือ การกำหนดให้จำเลยต้องแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญา จึงมีปัญหาในเรื่องวิธีการสร้างเงื่อนไขแก่จำเลยเกินความจำเป็น ทั้ง ๆ ที่ยังมีวิธีการรูปแบบอื่นที่สามารถใช้สิทธิในลักษณะเดียวกันแต่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ดีกว่า

จากการที่ได้ศึกษาค้นคว้าถึงมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญา ผู้ศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะคือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิในการอุทธรณ์คดีอาญาโดยให้จำเลยมาแสดงตนขณะยื่นอุทธรณ์ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 198 วรรคสามและวรรคสี่ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 มาตรา 40 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559 มาตรา 39 เห็นควรให้มีการแก้ไขดังนี้

1.1 ยกเลิกกฎหมายเรื่องการกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญาของกฎหมายทั้ง 3 ฉบับ ประกอบด้วย

1.1.1 ยกเลิกความในมาตรา 198 วรรคสามและวรรคสี่ แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

“ในกรณีที่ตามคำพิพากษาจำเลยต้องรับโทษจำคุกหรือโทษสถานที่หนักกว่านั้น และจำเลยไม่ได้ถูกคุมขัง จำเลยจะยื่นอุทธรณ์ได้ต่อเมื่อแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์ มิฉะนั้นให้ศาลมีคำสั่งไม่รับอุทธรณ์ ทั้งนี้ ประธานศาลฎีกาอาจออกข้อบังคับกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการแสดงตนของจำเลยก็ได้ ข้อบังคับนั้น เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

ความในวรรคสามมิให้ใช้บังคับแก่กรณีที่จำเลยได้รับการรอลงโทษจำคุก หรือรับโทษจำคุกตามคำพิพากษารบถ้วนแล้ว”

1.1.2 ยกเลิกความในมาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559

“ในกรณีที่จำเลยซึ่งไม่ได้ถูกคุมขังเป็นผู้อุทธรณ์ จำเลยจะยื่นอุทธรณ์ได้ต่อเมื่อแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์ มิฉะนั้น ให้ศาลอุทธรณ์แผนกคดีทุจริตและประพฤติมิชอบมีคำสั่งไม่รับอุทธรณ์”

1.1.3 ยกเลิกความในมาตรา 39 แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย พ.ศ. 2559

“ในกรณีที่จำเลยซึ่งไม่ได้ถูกคุมขังเป็นผู้อุทธรณ์ จำเลยจะยื่นอุทธรณ์ได้ต่อเมื่อแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาลในขณะยื่นอุทธรณ์ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาลให้ขยายระยะเวลาแสดงตน มิฉะนั้นให้ศาลอุทธรณ์แผนกคดีล้มละลายมีคำสั่งไม่รับอุทธรณ์”

1.2 ในการอุทธรณ์คดีอาญาจำเลยมีสิทธิยื่นอุทธรณ์คำพิพากษาโดยไม่ต้องมาแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาล โดยจำเลยสามารถมอบหมายให้ทนายความมายื่นอุทธรณ์ต่อศาลได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญากับสิทธิที่จะได้รับการทบทวนคำพิพากษา เห็นควรให้มีการแก้ไขดังนี้

2.1 ยกเลิกบทบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตัวของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์ คือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 198 วรรคสามและวรรคสี่ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีล้มละลาย พ.ศ. 2559 มาตรา 39 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 มาตรา 40 โดยไม่จำเป็นต้องกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์

2.2 ในการอุทธรณ์คดีอาญาจำเลยมีสิทธิยื่นอุทธรณ์คำพิพากษาโดยไม่ต้องมาแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาล โดยจำเลยสามารถมอบหมายให้ทนายความมายื่นอุทธรณ์ต่อศาลได้

3. ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญากับสัดส่วนที่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของจำเลย เห็นควรให้มีการแก้ไขดังนี้

3.1 ขกเลิกบทบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตัวของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์ คือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 198 วรรคสามและวรรคสี่ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีล้มล้าง พ.ศ. 2559 มาตรา 39 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 มาตรา 40 โดยไม่จำเป็นต้องกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์

3.2 ในการอุทธรณ์คดีอาญาจำเลยมีสิทธิยื่นอุทธรณ์คำพิพากษาโดยไม่ต้องมาแสดงตนต่อเจ้าพนักงานศาล โดยจำเลยสามารถมอบหมายให้ทนายความมายื่นอุทธรณ์ต่อศาลได้

4. ปัญหาเกี่ยวกับการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์คดีอาญาเกี่ยวกับการใช้วิธีการรูปแบบอื่น เห็นควรให้มีการแก้ไขดังนี้

4.1 ขกเลิกบทบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการแสดงตัวของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์ คือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 198 วรรคสามและวรรคสี่ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีล้มล้าง พ.ศ. 2559 มาตรา 39 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 มาตรา 40 โดยไม่จำเป็นต้องกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์

4.2 กำหนดให้มีการระบุที่อยู่หรือสถานที่ที่จำเลยอาศัยอยู่อย่างถาวรในขณะที่ยื่นอุทธรณ์ไว้ในคำฟ้องอุทธรณ์ หรือจะให้ทนายความผู้รับมอบอำนาจจากจำเลยทำคำแถลงต่อศาลระบุที่อยู่หรือสถานที่ที่จำเลยอาศัยอยู่อย่างถาวรในขณะที่ยื่นอุทธรณ์ก็ได้ หรือเหตุผลความจำเป็นอื่นที่จำเลยไม่ประสงค์จะแสดงตัวในขณะยื่นอุทธรณ์

4.3 หากปรากฏว่าศาลอุทธรณ์จะต้องพิจารณาคดีโดยเปิดเผย ในกรณีที่น่าจะหรืออนุญาตให้คู่ความมาพร้อมกัน หรือมีการสืบพยาน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาคดีล้มล้าง หรือ กฎหมายวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ และปรากฏว่าไม่มีตัวจำเลยหรือจำเลยหลบหนี ซึ่งศาลไม่สามารถพิจารณาคดีโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลยได้ ก็ควรนำหลักการพิจารณาคดีโดยไม่มีตัวจำเลยมาใช้บังคับแทน โดยการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายกรณีหากศาลอุทธรณ์ต้องพิจารณาโดยเปิดเผยและปรากฏว่าจำเลยหลบหนีไป เมื่อศาลได้ออกหมายจับแล้วแต่ยังจับตัวไม่ได้ ศาลมีอำนาจพิจารณาโดยไม่มีตัวจำเลยได้

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

คณิต ฌ นคร. กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2561.

_____. คู่มือประชาชน: สิทธิของข้าพเจ้าในคดีอาญา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2561.

ณรงค์ ใจหาญ. หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2561.

สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบับอ้างอิง. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2561.

บทความ

สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. “การตรวจสอบถ่วงดุลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา.” บทบัญญัติ นิตยสารของเนติบัณฑิตยสภา, 64 ตอน 3 (กันยายน 2551): 47.

อุดม รัฐอมฤต. “วิธีพิจารณาโดยไม่มีตัวจำเลยในคดีอาญา.” วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 48, 2 (มิถุนายน 2562): 222.

วิทยานิพนธ์

เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. “การจำกัดสิทธิอุทธรณ์ในคดีอาญา: ศึกษากรณีการกำหนดให้จำเลยมาแสดงตนในขณะยื่นอุทธรณ์.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.

ชฎาภา อนุสินธ์. “สิทธิในการอุทธรณ์คดีอาญาของจำเลย: ศึกษากรณีการแสดงตนของจำเลยในขณะยื่นอุทธรณ์.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2561.

ชัชฎาภา พันธุมจินดา. “ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิเด็กกระหว่างสอบสวน: ศึกษากรณีเด็กเป็นผู้ต้องหา.” สารนิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี, 2552.

หฤทัย รัศมีเจริญ. “ปัญหาบางประการเกี่ยวกับวิธีพิจารณาคดีอาญาในศาลสูง.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.

เอกสารอื่นๆ

อนันต์ ลิปิทรนสมบัติ. ผลงานส่วนบุคคล เรื่อง มาตรการลงโทษทางอาญาแก่ผู้กระทำความผิดในคดี
สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม สำนักงาน
ศาลยุติธรรม, 2557.